

УДК 811.111'42

ББК 81.432.1

УТОЧНЕННЯ В ДІАЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ

СТУДЕНЕЦЬ Г. І.

Київський національний лінгвістичний університет

У статті розглядаються особливості процесу специфікації (уточнення) на рівні діалогічного дискурсу порівняно з однойменним синтаксичним процесом на рівні речення. Дослідження дає можливість виявити як спільні риси, так і відмінності між цими процесами. Визначаються типи специфікації у різних мовленнєвих структурах на рівні діалогічного дискурсу. Отримані результати можуть бути використані в подальших розвідках у сфері дискурсології, а також у практиці англомовного дискурсотворення з метою попередження й корекції комунікативних збоїв.

Ключові слова: діалогічний дискурс, синтаксичний процес, специфікація, дискурсологія, дискурсотворення, корекція комунікативних збоїв.

The article dwells upon the problem of specification process on the level of discourse in comparison with the parallel kind of process on the level of the sentence. The investigation brings to light general and specific features of specification process and helps to establish its different types on the analyzed level. The achieved results can be used in further scientific research in the sphere of discourse and in the practice of building discourse in English with the purpose of preventing and correcting possible communicative break downs.

Key words: dialogical discourse, level of sentence, specification, sphere of discourse, building discourse, correction of communicative failures.

Актуальність проблеми полягає у тому, що процес специфікації (уточнення) надзвичайно важливий, оскільки уточнення є однією із стратегій, які дають можливість запобігти розриву комунікації у випадку, коли з тієї чи іншої причини адресат не зрозумів адресанта.

Мета статті – показати, що цей процес притаманний не лише реченню, але й характерний для вищого синтагматичного рівня – дискурсу.

Завдання:

- дослідити, які характеристики є однотипними для цього процесу на різних рівнях;
- встановити ті специфічні риси, які лежать в основі їх протиставлення.

Процес розкриття потенційних можливостей мовних одиниць залишається у сфері постійних інтересів дослідників у сфері мови і мовлення. Запропоноване дослідження базується на погляді Г. Г. Почепцова [1] на речення як структуру, що має в основі ядро (ядерне речення), на базі якого можна будувати необмежену кількість речень, вдаючись до синтаксичних процесів і у такий спосіб ускладнюючи його структуру. Одним із таких процесів є розширення. Смісл його полягає в нанизуванні в одному ряду кількох одиниць, що виконують однакову функцію щодо третьої одиниці, яка є членом цього речення. Новим у такому погляді на цю структуру є те, що процес розширення виявляє себе у двох формах – аддиції і специфікації [1, с. 231–241]. Різницю між двома видами можна проілюструвати на такому прикладі:

Lonnie was greeted by Ben, the other pal from the first meeting in Biloxi, together Ben and Ken gave Lonny a quick tour of their corporate center [5, p. 143].

У цьому реченні конструкція, підкреслена пунктиром, є аддитивним розширенням, а специфікативне розширення має місце між уточнюваним елементом *Ben* (підкресленим однією рисою) і уточнювальною групою (підкресленою двома рисками). Специфікативне розширення може також мати місце, коли один елемент (узагальнювальне слово) уточнюється цілим аддитивним рядом:

Cliff tried so many things – journalism, advertizing, even vacuum cleaners for a few weeks [6, p. 102].

При аддиції елементи незалежні один від одного не лише синтаксично, але й семантично, оскільки позначають різні речі; при специфікації відношення між уточнюваним і уточнювальним є синтаксично незалежними, але семантично другий компонент залежить від першого, оскільки наступне слово, словосполучення або аддитивна конструкція уточнюють зміст попередньої одиниці. Такий підхід зацікавив дослідників, і вони присвятили свої роботи поглибленому аналізу обох типів розширення [2].

Уточнення попереднього елемента наступним можливе тому, що компоненти є назвами одного денотата (референта), але наповнення понять є різним. Друге поняття може бути вузьким, тоді специфікація відбувається за рахунок уточнення – “наближення до точки”, яка відображає суть об’єкта. При рівному об’ємі понять уточнення відбувається за рахунок іншої сутнісної характеристики.

Однак аналіз мовного матеріалу показав, що подібні процеси можуть відбуватися не лише на рівні речення, але й на синтагматичному рівні, вищому від речення. Йдеться про діалогічний дискурс. Діалог є одномоментним утворенням, як правило, в усній формі, що характеризується спонтанним, непідготовленим, часто емоційним мовленням [3]. В інтеракції беруть участь два комуніканти. Вказані особливості діалогу частіше ніж в інших типах мовлення призводять до збою в комунікації, коли перед мовцем постає необхідність уточнювати висловлення з тим, щоб адресат міг зрозуміти його і комунікація могла б продовжуватись.

У структурах специфікації на рівні діалогічного дискурсу спостерігаються певні особливості. По-перше, в такому утворенні часто беруть участь не речення зі своєю структурою, а висловлення. Деякі з них можна розглядати як усну репрезентацію речень, але часто вони від останніх відрізняються. По-друге, на характер перебігу специфікації у таких умовах може впливати сам характер діалогу: його структура, віддаленість реплік одна від одної, пришвидшена реакція комунікантів тощо. Всі ці фактори необхідно враховувати, коли ми маємо справу зі специфікацією на рівні діалогічного дискурсу. Рівень дискурсу є вищим від синтаксичного, тому по відношенню до нього будемо користуватися терміном “дискурсивний”.

Можна передбачити, і на це вказує аналіз специфікації на рівні дискурсу, що, хоч висловлення є лише наближеним варіантом відповідних речень, у них можуть відбуватися види специфікації, ізоморфні тим, які мають місце на рівні речення. Оскільки їх функціонування аналізувалося раніше [2], ми, за браком місця у цій статті, лише введемо для їхнього позначення термін “інклюзивний” (“inclusive”), маючи на увазі, що вони включені в саму структуру висловлення. Щодо їх функціонування, то зауважимо лише, що вони є ізоморфними структурам специфікації, які характерні для синтаксичного процесу як у плані форми, так і в аспекті семантичних відношень між компонентами конструкції.

У лінгвістиці вже є визнаним те, що базовою структурною одиницею діалогу є діалогічна єдність (далі – ДЄ). Мінімальна ДЄ складається з двох кроків – адресанта (A1) і адресата (A2). Аналіз побутових діалогів, відібраних із творів драматургії та художньої літератури сучасної англійської мови, дав змогу зробити деякі висновки щодо аналогічних і специфічних рис процесу специфікації на різних синтагматичних рівнях. Перш за все було звернуто увагу на те, що у кроках дискурсу, незалежно від того, кому цей крок належить – адресанту чи адресату, можуть функціонувати структури специфікації, представлені цілими висловленнями. Наведемо приклад (однією рискою будемо позначати уточнювану структуру, двома – уточнювальну):

Дві сестри розмовляють про свого батька, який, як це часто трапляється серед письменників, дещо дивакуватий.

Robin: *Frederica – leave Father alone.*

Frederica: *Why should I? (to Wyatt – her father): The trouble with you is that you always been allowed to get away with it. Yes, I mean, get away with it. Like some of us can't. You get away with it all. Bad manners. Laziness. Cowardice. Lateness. Hurtful indiscretion. And we're all supposed to be stunned by the humour and eccentricity of it all* [7, p. 450].

У цьому діалозі крок мовця містить дві конструкції специфікативного розширення. Суть процесу залишається тією ж, що і між елементами синтаксичної структури при інклюзивній специфікації: наступний компонент уточнює попередній, але у відношення специфікації вступають уже не члени речення, а цілі висловлення. Висловлення формують крок, їх у кроці може бути декілька. Якщо зміст одного уточнюється змістом іншого, слід уважати, що має місце процес специфікації на рівні кроку, а відповідно, дискурсу. Уточнення можливе, зважаючи на те, що змісти висловлень часто відрізняються своїм смисловим об'ємом. Деякі висловлення можуть передавати той самий смисл при різному вербальному оформленні. В окремих випадках зміст наступного висловлення може бути дещо іншим, а його смисл точнішим. Об'єм смислу висловлення можна вважати звуженим, якщо воно містить меншу кількість елементарних сутнісних смислів. В обох ситуаціях смисли висловлень вступають у відношення уточнення. Іншими словами, уточнення стає можливим завдяки різниці семантичних потенціалів висловлень, які утворюють одну структурну одиницю – крок. Специфікацію між висловленнями в межах кроку будемо розглядати як **внутрішньокрокову (in-step)**.

Функція такої специфікації полягає в уточненні мовцем свого власного попереднього висловлення. Внутрішньокрокова специфікація найчастіше реалізується, коли мовець уявляє собі ситуацію так, що адресат може не зрозуміти його висловлення, тому він і намагається вдатися до уточнення заздалегідь: розкрити адресату занадто узагальнений або незрозумілий зміст висловлення, яке він уже вжив. Таку специфікацію називаємо превентивною, оскільки вона запобігає збою комунікації.

Сигналами специфікації у багатьох випадках, хоч і не завжди, можуть слугувати мовні одиниці, побудовані на базі слова *mean* та його похідних:

'Yup. I did a lot of work this summer too. Gee, Luke wouldn't be neat if we could go to Europe together sometime? I mean the good places like Dakar and Marrakech, Camarque in France, and Brittany, and Jugoslavia. May be Scotland too' [9, p. 141].

Специфікація в діалогічному дискурсі може відбуватися між двома кроками: в такому разі один крок може містити одиницю, яка уточнюється, а уточнювальна одиниця може належати іншому кроку. Іншими словами, уточнюване висловлення і уточнювальне належать різним крокам діалогічного дискурсу. Такий тип специфікації може вважатись **міжкроковим (inter-step)**. Два компоненти специфікативної структури у цьому разі перебувають на дистантній відстані один від одного. Діалогічну єдність, що містить міжкрокову специфікацію, будемо вважати специфікативною. Мінімальна специфікативна діалогічна єдність (далі – СДЄ) в діалозі може бути двокроковою і трикроковою.

Двокрокова діалогічна єдність (СДЄ2) містить два кроки: А1 – крок адресанта і А2 – крок адресата. Оскільки адресант і адресат у процесі інтеракції міняються ролями, то крок, який уточнює (специфікує), необов'язково належить ініціаторові розмови. Уточнюватись може крок будь-кого з комунікантів, який опинився на даний момент у позиції адресанта. Специфікація такого типу не обмежена щодо учасника дискурсу. Вона може функціонувати в будь-якому кроці діалогічної єдності.

Frederica: People are capable of making a clear decision about these things.

Edward: Like us.

Frederica: Like me is what you meant [7, p. 450].

У другому кроці адресат А2 уточнює висловлення адресата А1. Оскільки в цій діалогічній єдності є два кроки адресанта-ініціатора, позначимо перше висловлення як А1а, а друге – як А1б. У цій діалогічній єдності до уточнення вдаються як адресант, так і адресат: у другому кроці уточнення формується адресатом, у третьому кроці вже ініціатор розмови уточнює висловлення адресата: *Like us is what you meant*. Обидві структури є міжкроковими. Таку специфікацію називаємо реактивною, оскільки вона є реакцією на висловлення адресата.

У наступному прикладі адресант у кроці A1б уточнює своє власне висловлення, вжите ним у кроці A1a.

Sartorius: *I have some news here.*

Blance: *What is it?*

Sartorius: *I mean news for you – from Trench* [4, p. 49].

Одиниці, які містять слово *mean* або похідні від нього, чітко вказують на те, що висловлення, які вони супроводжують, є уточнювальними. Таку специфікацію можна вважати регресивною, оскільки ініціатор розмови уточнює своє власне висловлення: він ніби повертається до нього. До речі, в цьому висловленні наявна також внутрішньокрокова специфікація, представлена висловленням *from Trench*, яке уточнює висловлення в першій частині кроку.

Попередній приклад свідчить також про те, що не всі специфікативні міжкрокові єдності є двокроковими. Деякі з них містять сигнали нерозуміння висловлення адресанта. Сигнали інтродукуються між репліками діалогу як проміжний крок між уточнюваним кроком і уточнювальним. Такі кроки можна розглядати як сигнали порушення комунікації, яка вже відбулася:

Liz: *Five weeks. You didn't waste much time, did you?*

Billy: *Why? What do you mean?*

Liz: *Getting engaged. To everybody* [11, p. 318].

У цій СДЕ крок адресанта презентується двома кроками A1. Його зміст стане очевидним лише після уточнення. Другий крок містить висловлення здивування *Why?* і уточнювальне запитання з одиницею *mean*. Цей крок є сигналом для уточнення. Лише третій крок є самим уточненням. Інтеркрокова діалогічна єдність тут містить два кроки A: A1a і A1б із сигналом A2 між ними. Таку діалогічну єдність називаємо корективною. Вона містить, як правило, три кроки. Корективний крок може містити такі одиниці, як *I cannot understand you; I cannot get you; I cannot grasp you*. Ці одиниці є експліцитними, тобто прямими сигналами нерозуміння. В інших випадках для цього слугує ціла низка інших сигналів, в основному, на базі одиниці **mean**: *You mean...? What do you mean? Do you mean...? What does it mean? How do you mean? What d'ye mean? Meaning?* Такі висловлення перетворюються на хеджі і вживаються дуже часто:

Alison: *You see that bear, and that squirrel? Well that's him, and that's me.*

Helena: **Meaning?**

Alison: *The game we play: bears and squirrels, squirrels and bears* [6, p. 79].

Сигнали нерозуміння можуть супроводжуватись повторенням висловлення, яке стало причиною збою:

Liz: *I want to get married.*

Billy: *All right. All right.*

Liz: *How do you mean – all right? I have just proposed to you and you say 'all right'. Aren't you supposed to say 'this is sudden' or 'yes' or something?*

Billy: *I don't know* [11, p. 321].

Іноді другий крок набуває форму питання-підказки:

Clive: *Well, I joined a Dramatic Society, as a matter of fact.*

Stanley: *You mean for acting?*

Clive: *It's quite professional, you know. They have their own theaters and get reviews in The Times* [8, p. 70].

Сигнали нерозуміння можуть бути представлені питальними словами або висловленнями: "What?" з варіантами: "The what?"; "A what?", а також питальними словами: *Who? How? Why? Which? How much? What's that? Which is? What woman? What word? What secrets? What things? What interview? Say what? Spoil what? What about ...?* або перепитуваннями типу: *He? She? They? You? Me? Us? Yours or ours?*

Alison: He's gone to see Mrs Tanner.

Colonel: Who?

Alison: Hugh Tanner's mother.

Colonel: Oh, I see [6, p. 101].

Повторення висловлень або їх частин теж можуть розглядатись як сигнал нерозуміння.

Hanson: The purpose of the loan was to entertain a lady.

Arnie: A lady?

Hanson: A Miss Wilkinson, to be precise [10, p. 198].

Сигнальний крок не розвиває дискурс у повному розумінні цього слова, не додає нової інформації. Такий крок ніби робить “петлю” в комунікації. Його функція полягає в регулюванні комунікативного процесу.

Таким чином, уточнення в діалогічному дискурсі може бути інклюзивним: на рівні одного висловлення; аналогічно до процесу специфікативного розширення на рівні речення; при внутрішньокроковій специфікації уточнення відбувається між двома висловленнями в рамках одного кроку, при якому смисл наступного висловлення уточнює смисл попереднього; міжкрокова специфікація може бути представлена двома варіантами ДЄ (ДЄ-2 і ДЄ-3). У ДЄ-2 смисл висловлення наступного кроку уточнює висловлення попереднього. У такій єдності специфікація може бути як регресивною, так і реактивною.

Специфікація може бути представлена трикроковою діалогічною єдністю, в якій другий крок є сигналом з боку адресата про нерозуміння висловлення адресанта, а уточнювальним є ще один крок іншого комуніканта. Крок-сигнал може оформлюватися за допомогою експліцитних одиниць, які чітко сигналізують про нерозуміння. В якості сигналів можуть застосовуватись інші засоби: перепитування, питальні слова, частини висловлення, висловлення-підказки тощо. Специфікація не спрямована на змістовний розвиток дискурсу: її функція полягає в регулюванні процесу комунікації. Разом з тим специфікація є однією зі стратегій обох комунікантів, до якої вони вдаються, щоб продовжити процес комунікації, попередити збої або скоригувати процес інтеракції.

Специфікація в діалогічному дискурсі має свої характерні риси, пов'язані як зі структурою діалогічного дискурсу, так і з семантичними відношеннями, що виникають між висловленнями, які належать різним крокам діалогічної єдності. Слід відзначити також, що специфікативні конструкції у межах дискурсу характеризуються послабленням структурних зв'язків між уточнюваним і уточнювальним компонентами, що компенсується, очевидно, підсиленням семантичних зв'язків. Ця проблема потребує подальшого дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Почепцов Г. Г. Конструктивный анализ структуры предложения / Георгий Георгиевич Почепцов. – К. : Вища школа, 1971. – 192 с.
2. Студенець Г. И. Структурно-семантические особенности конструкций расширения: дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Студенець Галина Ивановна. – К., 1977. – 196 с.
3. Чахоян Л. П. Синтаксис диалогической речи современного английского языка / Людмила Павловна Чахоян. – М. : Высшая школа, 1979. – 168 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

4. Шоу Б. Избранное. На английском языке / Бернард Шоу // Bernard Shaw Selected Works. Plays. – Moscow : Foreign languages publishing house, 1958. – 807 p.
5. Grisham J. The Runaway Jury / John Grisham. – Great Britain : ARROW, 1996. – 486 p.

6. Osborne J. Look Back in Anger. A play in three acts / John Osborn // Modern English Plays. – Moscow : Progress Publishers, 1966. – 382 p.
7. Osborne J. West of Suez. Современный английский театр : [сборник] / Joan Osborne ; [сост., пер. на англ. яз. Ю. Г. Фридштейн]. – М. : Радуга, 1984. – 480 с.
8. Shaffer P. Five Finger Exercise. Современный английский театр : [сборник] / Peter Shaffer ; [сост. и пер. на англ. яз. Ю. Г. Фридштейн]. – М. : Радуга, 1984. – 480 с.
9. Steel D. Golden Moments / Danielle Steel. – Great Britain : Sphere Books, 1979. – 380 p.
10. Storey D. The Restoration of Arnold Middleton. Современный английский театр : [сборник] / David Storey ; [сост., пер. на англ. яз. Ю. Г. Фридштейн]. – М. : Радуга, 1984. – 480 с.
11. Waterhouse K. Billy Liar / Keith Waterhouse // Modern English Plays. – Moscow : Progress Publishers, 1966. – 382 p.

Дата надходження до редакції 14.10.13